
ראשון לציון
אתם במרכז
עצי תפארת
מספרים את סיפורה של ראשון לציון
מוזאון ראשון-לציון
Museum of rishon le-zion
החברה העירונית ראשל"צ
לתרבות, ספורט ונופש
הרשות לתרבות ולאמנות
מינהל
איכות
הסביבה
אגף קיימות, סביבה ובריאות

תוכן עניינים

עץ המושבות	תות לבן	6
מעל אורוות הברון	אקליפטוס המקור	8
השדרה של ראשון לציון	תמר מצוי	10
העץ הפלאי	פיטולקה דו-ביתית	12
גן המושבה		14
יש עצים כאן בשדרה	וושינגטוניה חסונה	16
בדרך לקיבוץ	אקליפטוס המקור	18
בת האיכר	אקליפטוס המקור	20
גן הברושים	ברוש מצוי	22
העץ הניו זילנדי	שקמה	24
השקמה מספרת על קרב עיון קרא		26
שורשים באוויר	פיקוס בנגלי	28
החורשה הירוקה	פיקוס השדרות	30
החורשה מספרת על דרך הביטחון		32
בפקודת ג'מאל פשה	אקליפטוס המקור	34
שקמה גודעה	אנדרטה לשקמה	36
על עצים ומורשת	מוזאון ראשון לציון	38

תושבים יקרים,

העיר ראשון לציון הינה עיר בעלת היסטוריה משמעותית, מגוונת ובעלת חשיבות. ברחבי העיר הוותיקה ניתן לטייל ולהתרשם ממבנים בני מאה שנה ויותר.
עיריית ראשון לציון אישרה תכנית שימור מחמירה בגודלה והקפה, זאת, לצורך שימור ההיסטוריה של העיר בתקופותיה השונות.
אך, לא פחות מרתקים מהמבנים הינם העצים העתיקים שלנו. עולם הצומח שלנו בעיר הינו מרתק ואנו עושים ככל שביכולתנו על מנת לשמרו. כבר בשנת 2009 ערכה העירייה סקר עצים והטילה על כל מבקשי ההיתרים לסמן את העצים, זאת מתוך כוונה לשמרם ולתכנן את הבתים, תוך מיזעור הפגיעה בעצים ככל הניתן.
בחוברת המצורפת, שהינה פרי שיתוף פעולה בין מוזיאון ראשון לציון, קרן קימת לישראל ואגף קיימות, סביבה ובריאות בעירייה, ניתן ללמוד על חלק מהצמחייה הוותיקה שלנו בעיר. לא לשווא הם נקראים על ידנו – עצי התפארת של ראשון.
עצים אלה וסיפורם שזורים בסיפורי עברה של עירנו, לכל עץ סיפור ובטוחני כי גם אתם זוכרים חוויות משלכם הקשורים לחלקם. אנו רואים בהיסטוריה של העצים והעיר כולה חשיבות גדולה ומפתחים את העיר לאור ההיסטוריה המפוארת שלנו.
כולי תקווה כי תיהנו מהקריאה בחוברת ותשתפו גם את הזיכרונות שלכם מעצים מופלאים אלה. רק ביחד נוכל לשמר את העצים וכלל הצמחייה בעירנו. אנו בעירייה נמשיך ונעשה ככל שעולה על ידינו לשמר ולפאר אותם.

בברכה,
יפעת מאירוביץ יפת
חברת מועצת העיר
מחזיקת תיק איכות הסביבה והבריאות

דבר המוזאון

מוזאון ראשון לציון הפרוש על מתחם העיר ההיסטורית פועל להעלאת המודעות בשימור נכסי המורשת של העיר והנחלתה לדורות הבאים. בראשון לציון נטועים עצים שראו היסטוריה והיו עדים לסיפורי אהבה, גבורה וראשוניות שהתרחשו למרגלותיהם.
בט"ו באב תרמ"ב 1882 עלו 17 משפחות על אדמת עיון קרא והקימו את המושבה ראשון לציון. עם השיבה לארץ ישראל, אחרי אלפיים שנות גלות, הם החליטו לבסס את היישוב אותו הקימו על עבודה חקלאית, ולקיים את הפסוק: "וכי תבואו אל הארץ ונטעתם", (ויקרא י"ט כ"ג).
טרם עלייתם לקרקע כתבו המייסדים תקנות לאורן החליטו לחיות. ביניהן בלטה התקנה: "על הוועד לטעת אילנות להטבת האוויר". מתוך מחויבות למייסדי העיר, שהחזיקו בערכים ירוקים והיו קשורים לאדמה, לחקלאות, לטבע בכלל ולעצים בפרט, אנו מבקשים לחשוף בפני תושבי העיר ובאיה את מורשתה של עירנו, את יפי עציה ואתריה.
מוזאון ראשון לציון מזמין אתכם לצאת לסיור בעקבות העצים והסיפורים.

נאוה קסלר
מנהלת מוזאון ראשון לציון

ציפי גוזז
רכזת חינוך מוזאון ראשון לציון

דעת העץ

קרן קימת לישראל על פי האמנה בין מדינת ישראל לקק"ל היא רשות הייעור של מדינת ישראל. במסגרת זו מטפחת קק"ל בשטחים הפתוחים כ-2 מיליון דונם יער נטע אדם וכ-400,000 דונם חורש טבעי. קק"ל מייחסת חשיבות רבה לעצים הגדלים וניטעים גם בתחומי הרשויות המקומיות, האזוריות והערים. עצים יוצרים את הנדבך הירוק של היישוב שבו הם צומחים, קובעים במידה רבה את אופיו ותורמים תרומה מכרעת לרווחת תושביו.
בשנים האחרונות אנו עדים לעצים רבים שנופלים קורבן לפיתוח המואץ המתרחש בישראל. לעתים עולה הכורת גם על עצים קשישים, הממלאים תפקיד חשוב בעיצוב המורשת התרבותית שלנו. כחברה תרבותית, עלינו לדאוג לקיומם ולשימורם של העצים בערי הארץ, ובמיוחד לוותיקים שבהם.
לפיכך, קק"ל שמה לה למטרה לסייע לכל רשות ועיר המבקשת להעלות את המודעות לחשיבותם של עצים. המידע המתאר את עצי המורשת של ראשון לציון ואת סיפוריהם הוא פרויקט מתמשך שקק"ל התחילה להביא לידי ביטוי. בחרנו בראשון לציון כעיר המפתחת את הנוף הירוק במתחם האורבאני ובזכות מסירותה לשמירה על עצי המורשת שבתחומה.
אנו נפרסם את המידע על עצי המורשת של ראשון לציון באמצעי המדיה השונים ובכללם אתר האינטרנט של קרן קימת לישראל. בנוסף על כך, מדריכי קק"ל יערכו מדי פעם בפעם סיורים מודרכים אל העצים המיוחדים של ראשון לציון וימחישו את המאמצים המושקעים בשימור העצים המוסיפים יופי וגאווה לעיר.
נשמח להמשיך ולסייע גם לערים וליישובים נוספים בישראל לצעוד בדרך הזאת.

סוהיל זיידן
פקיד יערות ארצי
קרן קימת לישראל

עץ המושבות

תות לבן

Morus alba

עץ תות בעל גזע עבה במיוחד, צומח זה יותר ממאה שנה ליד אורוות הברון. בראשון לציון החל הניסיון החקלאי הראשון ביישוב העברי לגדל עצי תות ולנצל את עליהם לתעשיית המשי.

כשאתם עוברים ברחוב רוטשילד פינת רחוב מוהליבר, תנו מבט בעץ התות שצומח בצד אורוות הברון. העץ שבע הימים אמנם איננו מצטיין בנוף רחב ומרשים, אבל הגזע הרחב שלו, עבה וחרוש תלמים, מעיד על שנותיו הרבות. מי שעדיין לא השתכנע במידת קשישותו של העץ, מוזמן להציץ בגזעו מהצד הרחוק מהכביש, להתרשם מהחלל הענק הפעור בבטנו ולתהות יחד איתנו על הדבקות שלו להמשיך בחייו ולספר את סיפורו לדורות הבאים.

עץ התות הזה קשור לניסיון חקלאי מרתק לגדל עצי תות לאו דווקא בזכות פריים המתוק, אלא בשל עליהם, המשמשים מזון ל"תולעי משי", שאינם אלא זחלי העש טוואי המשי, המתגלמים בתוך פקעת קורי משי שהם יוצרים.

ניסיון ראשון להזין "תולעי משי" בעלי התות עשה מנשה מאירוביץ מראשון לציון בשנת 1889. ברחובה הראשי של המושבה ניטעו עצי תות ולאחר שהתברר שהאיכרים מגדלים פקעות המשי באיכות סבירה, נולד הרעיון להוסיף את ענף גידול המשי במושבות העלייה הראשונה כולן.

הרעיון לא נולד יש מאין. בסין האכילו זחלים של טוואי משי בעלי תות כבר לפני כ-4,000 שנה. באמצע המאה ה-16 ניטעו מטעי תות נרחבים באזור טבריה, בדיוק למטרה זו, אך התעשייה דעכה עד מהרה. מהגרים מלבנון, בעלי ידע וניסיון, ניסו לפתח את ענף המשי גם ביפו. בשנת 1853 צמחו בגן של מונטיפיורי 1,200 עצי תות וליד רמלה 14,000 עצי תות. פקעות המשי שהופקו בארץ נשלחו לעיבוד בביירות ובדמשק. מסיבה בלתי ברורה פסקו המיזמים האלה לפעול בשנת 1860.

במושבות העלייה הראשונה ניטעו בסוף המאה ה-19 עשרות אלפי עצי תות. זרעיהם הגיעו ממורדות ההימאליה שבהודו. הברון רוטשילד אף הקים בראש פינה מטווייה לחוטי משי ובה חמישה נולים. ניהול כושל ותחרות ממטוויות בדמשק ובביירות הביאו לסגירת המטווייה בראש פינה כבר בשנת 1905. במושבות המשיכו לגדל עצי תות עוד כמה שנים, אך העניין בענף המשי דעך, עד שגווע. עץ התות שברחוב מוהליבר נותר עד נאמן לניסיון הכושל לייצר משי עברי.

כתובת: רח' מוהליבר 6.

בית מנשה מאירוביץ', כ"ט בנובמבר 1947

מעל אורוות הברון

אקליפטוס המקור

Eucalyptus camaldulensis

עצי אקליפטוס ניטעו בסוף המאה ה-19 בכל מושבות העלייה הראשונה וראשון לציון בכללן. רוב העצים כבר אינם עימנו. אלה שנותרו ליד אורוות הברון הם מורשת חיה שהותירו אחריהם המייסדים.

הראשון שנטע עצי אקליפטוס בראשון לציון היה הגנן גרשון הורביץ. נראה כי ערביי הסביבה התרשמו מכך מאוד וזיכו אותו בשם "אבו קליפטוס". יש להניח שהוא גם האיש שנטע את עצי האקליפטוס הענקיים שצמרותיהם מתנשאות מעל בית הפקידות ואורוות הברון.

כמו המייסדים בשעתם, גם האקליפטוס לא ביקש לו חיי תפנוקים בארץ ישראל. כמוהם, גם הוא "הסכים" לחיות בביצות מוכות מלריה וללא שום תלונות. אדרבא, שתיל אקליפטוס קטן צמח תוך שנים אחדות לעץ חסון שגובהו 30 מטרים. אנשי המושבות ידעו להעריך היטב תכונה זו. הם הרבו לנטוע אקליפטוסים כסימון לגבולות של חלקות, נהנו מצלו הנדיב ומהמחשבה המוטעית שהעץ המיוחד יודע לטהר את האוויר ולייבש ביצות בכל מקום שהוא צומח בו. רק מאוחר יותר לימד אותם פרופ' גדעון מר שנקבת יתוש האנופלס – ולא האוויר הרע – היא שאחראית להפצת מחלת המלריה.

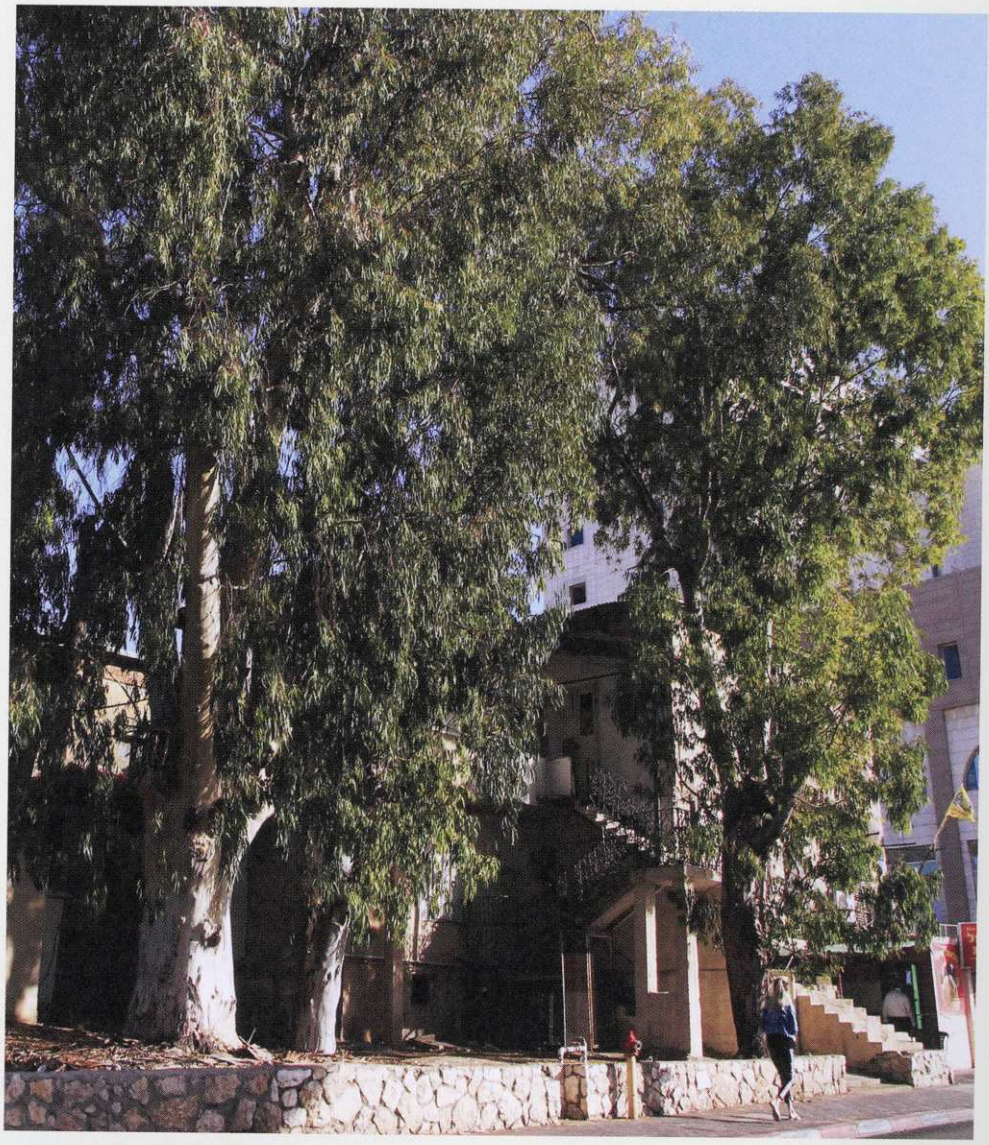
האקליפטוסים מספרים

תושבי ראשון לציון מבקרים באורוות הברון בדרך כלל בניסיון נואש למצוא מקום חניה. תארו לכם את חצר אורוות הברון, לפני 120 שנה, מלאה בגמלים ובפרדים, בסוסים ובחמורים, בעגלות ובמטענים. כמה טבעות ברזל לקשירת הבהמות עודן תקועות בקיר המזרחי של בית האורוות, שנבנה בסביבות 1886.

הברון פעל במושבות שלקח תחת חסותו באמצעות שליחיו ("הפקידים"). בידי הפקידים היה כוח רב, ופעמים רבות ניצלו אותו לרעה, התעמרו באיכרים והתערבו בעבודתם ואף בחייהם הפרטיים, לעתים עד כדי עריצות. בשנת 1887, בימי "שלטון" פקיד המושבה יהושע אוסוביצקי, פרץ מרד נגד פקידי הברון. אוסוביצקי אמנם עזב את המושבה בעקבות המרד, אך גם המורדים נאלצו להתקפל נוכח איומי הברון להפסיק את תמיכתו בהם.

האקליפטוסים שליד אורוות הברון לא החמיצו הזדמנות להביא תועלת מכיוון בלתי צפוי. הקיוסק של גב' רוטשילד עמד פה, ממש בפינת הרחוב. בתה, חנה קוזי יודעת לספר כי במלחמת העצמאות, ב-3 ביוני 1948, הפציץ מטוס מצרי את ראשון לציון ו-25 נהרגו. צמרות האקליפטוסים קלטו אחת מפצצות המטוס וזו לא התפוצצה...

כתובת: רחוב מוהליבר 2.

אורות הכרמל

השדרה של ראשון לציון

תמר מצרי

Phoenix dactylifera

השדרה היפה של עצי התמר היא פאר גן המושבה. הגן ההיסטורי של ראשון לציון חווה מהפכים בחייו, אך תמיד ידע להעניק פינה של שלווה בלבה הסואן של העיר.

גן המושבה – כך אנחנו, חדורי הנוסטלגיה, מעדיפים לקרוא לגינה היפה שבמרכז ראשון לציון, הנענית גם לשמות גן העיר וגן הברון. מכל העצים שבגן, שדרת התמרים היפה מותירה את הרושם העז ביותר.

השם העברי תמר נגזר מתכונתו של גזעו לצמוח לגובה רב מבלי להתעבות, תכונה שמעניקה לעץ מראה תמיר. שמו הלטיני של העץ, פניקס, קשור אולי לעובדה שהיוונים נתקלו בתמרים לראשונה בחופי סוריה ולבנון, ארצם של הפיניקים הקדמונים.

עצי התמר שצומחים בימינו בגן אינם אלה שפיארו אותו בעבר. שדרות עצי תמר ניטעו כאן לראשונה בשנת 1890. אלה היו שתי שדרות ניצבות זו לזו שיצרו, אוי לעיניים שכך ראו, צורה של צלב. העצים היו עצי תמר קנרי ולא תמר מצוי. תמר קנרי הוא עץ בעל גזע עבה הרבה יותר מגזע התמר המצוי ופריו אינו נאכל.

בשדרה היפה נהגו בעבר לקבל את פניהם של אורחים רמי מעלה שביקרו בראשון לציון ובהם בנימין זאב הרצל, הלורד ארתור ג'יימס בלפור וסר וינסטון צ'רצ'יל.

בשנת 1996 ניטעה שורה נוספת של עצי תמר בצד כל שורה קיימת. בין השורות החדשות לישנות נבנו אמות מים, זכר לתעלות ההשקיה שהעבירו מים לחלקות החקלאיות שהיו בעבר במקום.

בשנת 2015 נפגעה מאוד שדרת התמרים מהחיפושית המזיקה חדקונית הדקל האדומה. מזיק אימתני זה השמיד עצי תמר רבים ברחבי הארץ. עיריית ראשון לציון נאלצה לכרות את העצים המתים, מחשש שיקרסו וייפלו על עוברים ושבים. התמר הקנרי רגיש במיוחד לפגיעתה של החיפושית ובמקומם ניטעו עצי תמר מצוי.

נקווה לטוב.

כתובת: גן המושבה, בין רחובות רוטשילד והכרמל.

העץ הפלאי

פיטולקה דו-ביתית

Phitolacca dioica

עץ הפיטולקה הצומח בגן המושבה היא אחד מאוצרות הטבע של ראשון לציון. העץ בעל ייחוס. בשנות ה-80 של המאה ה-19 נטע אותו במו ידיו יחיאל מיכל פוחצ'בסקי, הגנן האגדי של ראשון לציון.

הפיטולקה שבגן המושבה היא אחד העצים הוותיקים ששרדו בראשון לציון מראשיתה. היא לא הראשונה בארץ ישראל. פיטולקה דומה ניטעה עוד קודם לכן בגן הבוטני של מקוה ישראל. ייתכן שפוחצ'בסקי גזם ענף ממקוה ישראל וממנו הצמיח את העץ בראשון ציון.

הפיטולקה צומחת בר בערבות דרום אמריקה וידועה שם גם בשמה העממי אוֹמְבּוּ. העץ מתאפיין בצמיחה מהירה מאוד. גזעיו וענפיו רוויים במים דבר שעושה אותם רכים וספוגיים ונוחים מאוד לעיצוב. תכונה זו עושה את העץ מתאים מאוד לבונסאי (אמנות גידול עצים ננסיים ומעוצבים).

החלק התחתון של הגזע בעצי פיטולקה מבוגרים מפתח בסיס רחב מאוד ומפותל, מעורב בשורשים שהתעבו ועלו אל מעל פני הקרקע. הגזע מתעבה גם בקצהו העליון, שם הוא מצמיח נוף בדמות מטרייה, שכה אופייני לעץ. הגאוצ'וס, הבוקרים המבלים את ימיהם בפמפאס של דרום אמריקה, יודעים להעריך היטב את חופת העץ הנדיבה, המעניקה מחסה בימי שמש חמים ובימי גשם.

גם אנשי ראשון לציון נהנו מצל הפיטולקה. פוחצ'בסקי מספר עליו בזיכרונותיו: "בתקופת תמוז טוב ונוח לשבת בצל העץ הזה, ספוג לחות ורטיבות. הערבים חוששים לישון בצהריים תחת עץ הפיטולקה לבל תאחזם צינה מסוכנת". מעניין שגם במסורות של דרום אמריקה מזהירים את הבריות שלא לישון תחת העץ, מחשש לפגיעתן של רוחות רעות.

אתם מוזמנים לשבת בספסל האבן המקיף את הפיטולקה וליהנות מצילה הטוב. ליתר ביטחון, היזהרו שלא תיפול עליכם תרדמה.

כתובת: גן המושבה בראשון לציון, בין הרחובות רוטשילד והכרמל, ליד מתקני המשחקים.

גן המושבה

קורותיו של גן המושבה החלו בשנת 1883. כל מה שצמח כאן, צמח בזכות ההצלחה בחפירת באר המושבה על שם יוסף פיינברג, הבאר הראשונה שנמצאת עד היום בבית משלה מצפון לגן. עם מציאת המים החלו איכרי ראשון לציון לגדל בשטח ירקות ועצי פרי. באותם ימים היה זה המקום היחיד שבו התנהלה חקלאות שלחין במושבה.

מאוחר יותר הפכו פקידי הברון רוטשילד את השטח לשדה ניסיונות חקלאיים והוסיפו בו משתלה וגן לטיולים. שדה הניסיונות והמשתלה שימשו בסיס ליצירת חקלאות מודרנית בארץ ישראל. במקום נשתלו מאות מיני צמחים מרחבי העולם כדי לבדוק את התאמתם לתנאי הארץ.

הרוח החיה בתחנת הניסיונות היה הגנן יחיאל מיכל פוחצ'בסקי (1863–1947). הילד שלמד בעיירה בריסק שבבלארוס ב"חדר מתוקן", שילוב של לימודי קודש וחול, זכה להגשים את חלומו ולהיות גנן בארץ ישראל. הברון רוטשילד הטיל על מנהיגי "חובבי ציון" לבחור שישה מועמדים ללימודי גננות ופוחצ'בסקי היה אחד מהם. בשנת 1885 עלה לארץ ולאחר שהשתלם בראש פינה קבע את ביתו בראשון לציון ולימד את בניה לנטוע כרמים ומאוחר יותר פרדסים. עצי זית מכרמו הועתקו למחלף ראשון לציון וכמוהם גם עץ הזית הקטן שנמצא בגן, במרחק כמה צעדים מהפיטולקה המפורסמת שלו.

עלילות הגן נמשכות. לאחר שמילא את תפקידו כשדה ניסיונות, הפך בהדרגה לפרדס. בשנת 1934 כבר נוסדה בחלק הצפוני–מזרחי של הפרדס פינת משחקים לילדים. באפריל 1936 הניחו בגן את אבן הפינה למוזיאון לזכרו של הברון רוטשילד. אל תחפשו את המוזיאון. הוא מעולם לא הוקם, עוד חוב שלא הוחזר לברון...

בשנת 1939 העבירה פיק"א (חברת ההתיישבות שייסד הברון) את השטח לרשות המועצה המקומית, שעקרה את הפרדס שהיה כאן והפכה אותו לגן ציבורי, שידע כמה וכמה גלגולים עד שהגיע למצבו הנוכחי.

מוישה דודל

מוישה דודל (1920–1998), איש קטן קומה שהתפרנס ממכירת עיתונים, היה חלק בלתי נפרד מנופי גן המושבה. דמותו עם עגלת העיתונים שלו הונצחה בצללית ברזל צבועה כחול, המוצבת ליד מגדל המים ההיסטורי שבשולי הגן.

NGĀ TAPUWAE

יש עצים כאן בשדרה

וושינגטוניה חסונה

Washingtonia robusta

שדרות של עצי וושינגטוניה חסונה עיטרו בראשית המאה ה-20 את השבילים המובילים לפרדסים ולבתי ראשונים. שדרה כזו נמצאה גם בשביל שהוליך לביתם של אליעזר ובלה ברנשטיין.

הוושינגטוניה החסונה, עץ תמיר שצמרתו מתנשאת בראש גזע דקיק, עלתה ארצה בראשית המאה ה-20. נראה כי הגרמנים הטמפלרים הם שהביאו אותה אלינו. כך או אחרת, העץ קנה לו במהירות מקום של כבוד אצל תושבי הארץ.
הוושיגנטוניה, ילידת האזורים החמים של דרום-מערב ארה"ב, הסתגלה היטב לאקלים הארץ והיא מצמיחה במהירות עצומה צמרת שנוגעת בשמיים. כמה מפליא לראות את צמרות הוושינגטוניות מתנודדות כמטורפות ברוח סערה, גזעיהן גונחים בקולות מבעתים, אך איכשהו מחזיקים מעמד.
שדרת וושינגטוניות נאה נותרה בגן ברנשטיין, במקום שבו נטע אליעזר ברנשטיין (1873-1972) את הפרדס שלו. ברנשטיין, יליד פולין, עבר לאנגליה ועשה הון במסחר בכובעים ובפרוות. בשנת 1925 רכש אדמה במזרחה של ראשון לציון, העלה ארצה את בני משפחתו והצילם מגורל יהודי פולין שנספו בשואה.
בראשית שנות ה-30 בנה ברנשטיין בראשון לציון בית גדול במרכז הפרדס שנטע, וזמן קצר אחר כך התיישב במקום. זה היה בית מפואר ובו מדשאה גדולה, בריכת שחייה, מגרש טניס, אורוות סוסים ועצי פרי לרוב, העתק מדויק של ביתו הלונדוני. עד מהרה הפך המקום בית ועד לראשי היישוב ולנציגי השלטון הבריטי ובהם הנציב העליון הרברט סמואל. מאוחר יותר שימש הבית עמדה קדמית של ההגנה ומהפרדס של ברנשטיין יצאו אנשי המחתרות לפעולותיהם.
אליעזר ברנשטיין עסק רבות בצדקה והקים בכספו בית יתומים לזכרו של נכדו יהודה, שנהרג במלחמת העולם השנייה. כאשר הזדקן מכר את הבית, שאיננו קיים עוד. על מקום הפרדס של ברנשטיין הקימה עיריית ראשון לציון גן ציבורי הנושא את שמו. הרהט (סביל) של הפרדס וכמה עצי וושינגטוניה, שנותרו מאותם ימים, מספרים את סיפורו...

כתובת: רחוב ברנשטיין 2.

בית ברנשטיין

בדרך לקיבוץ

אקליפטוס המקור

Eucalyptus camaldulensis

עצי ברכיטון, בוהיניה וזית, שבילים וצמחי נוי, מתקני כושר – גן גבעתי היא גינה ציבורית מטופחת. יש גם חלקה מגודרת לכלבים, המתרוצצים בה להנאתם ולהנאתם הרבה עוד יותר של בעליהם. על חלקת הכלבים מצלים שלושה עצי אקליפטוס גדולים. הם יודעים, כדרכם של קשישים, לספר על ימים רחוקים.

בצל האקליפטוסים נחים שלטים צנועים המנציחים את חמישה גדודי גבעתי מימי מלחמת העצמאות. רבים מחללי החטיבה באותה מלחמה היו בני ראשון לציון. מושכת יותר את העין היא האנדרטה הסמלונית שבצד הרחוב, העשויה לוחות ברזל צבועים, יצירתו של האמן דוד כץ. האנדרטה מתארת יישוב חומה ומגדל בעת הקמתו. החברים נושאים משאות, אוחזים כלי עבודה ועובדים במרץ ולידם רק חברה אחת, שאינה נושאת משום מה כלי עבודה. אז איפה הן הבחורות ההן?

האקליפטוסים מספרים

האקליפטוסים הם מה שנותר מחורשת רביבים, חורשה שבצילה שכנו מאז 1930 ובמשך כשני עשורים קבוצות ההכשרה של מייסדי כמה וכמה קיבוצים, מהשמות המפוארים של ההתיישבות העברית בישראל. המקום, מרוחק משהו ממרכז המושבה, בין פרדסים וכרמי שקדים, התאים מאוד למטרתו. כאן נטו חברי הקיבוצים לעתיד את אוהליהם, למדו את עבודת האדמה והתארגנו לקראת העלייה על הקרקע.

הראשונה שבהן הייתה קבוצת השדה. חבריה הקימו את קיבוץ שדה נחום שבעמק בית שאן. עוד היו כאן קבוצות ההכשרה שהקימו את שער הגולן, עין גב, נגבה, רביבים, חצור, עין דור, נירים, נצר סירני ומענית.

אנשי ההכשרות עבדו בפרדסי ראשון לציון וגם יזמו ענפי פרנסה משלהם כגון משתלות, גינות ירק, רפת, לול ומכוורת. החברים התפרנסו גם מעיסוקים שאינם קשורים לחקלאות כגון בניין, אפיית לחם במאפייה ועיבוד עץ בנגרייה.

הכשרת גרעיני הקיבוצים נפסקה במלחמת העצמאות ובמקום שהתפנה אפשר היה להקים גן ובו תזכורת קלה לעוד פרק בעברה של ראשון לציון.

כתובת: פינת הרחובות ירושלים וגבעתי.

קיבוץ גבעת גנים שהתיישב בנגבה

בת האיכר

אקליפטוס המקור

Eucalyptus camaldulensis

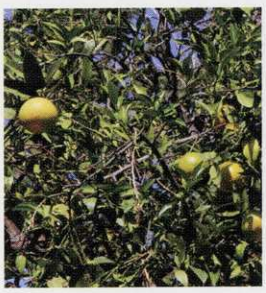
שלושה עצי אקליפטוס ישישים מפארים את חזית הבית שברחוב בלקינד 2. הם מתחרים בקלות בגובהם בבית המגורים הסמוך, בן ארבע הקומות. גזעו של העץ הצפוני שבשלישייה נקרע בצדו עד לגובה 10 מטר, אך העץ מחזיק מעמד ונראה חיוני ובריא.

בכניסה לבית המגורים כתוב "בית ויגודסקי". הכתובת והאקליפטוסים יודעים לספר את סיפורה של פסיה דודזון (1890–1987), בת לאיכר ירא שמיים, שחצתה את הקווים ומימשה את אהבתה לאיש העלייה השנייה.

פסיה הייתה מורדת מלידה. היא השלימה את לימודי בית הספר היסודי בכוחות עצמה ובגיל 16 הרהיבה עוז להתאהב בשומר אליהו פנחס (פינייה) ויגודסקי. ואיך לא? גבר חסון, בעל קול עמוק ועצוב, פנים עטורי זקן, כובע קש רחב שוליים, רובה תלוי על כתפיו וחגורת כדורים חובקת את מותניו. כל רכושו עלי אדמות הייתה "הרובשקה" – החולצה הרוסית שלבש כל הזמן. "פינייה דר בורבסר" (פינייה היחפן), כך קראו לו כולם.

אהבה זו הייתה למורת רוחו של האב, מנחם מנדל דודזון. איך מכל הבחורים בחרה לה פסיה את היחפן, שהרחיק אותה מיראת השם? משאפסה תקוותה של פסיה להטות את לב אביה אליה, ברחה עם פינייה ליפו. האב קרע קריעה וצבע את קירות ביתו בשחור. פסיה מילאה את זמנה בלימוד רוסית וצרפתית ומשם עברו השניים לפתח תקווה ופסיה המשיכה בלימודיה. בסופו של דבר התרצה האב המיוסר, לאחר שפינייה הבטיח לבנות בית נאמן.

רק דבר אחד לא הצליחה פסיה להשיג: היא רצתה להצטרף לקיבוץ, אך נכנעה לפינייה, שהתנגד. השניים בנו את ביתם בקצה המושבה ועד מהרה הפך בית ועד לראשי היישוב. פסיה מצאה נחמה בפעילות ציבורית ענפה, שבה התמידה עד מותה בגיל 97.

גן הפרדס

האקליפטוסים של פסיה ופינייה הם שכניו של גן מיוחד במינו, שספק אם קיים בעיר אחרת בישראל. כאן, בצד מתקני השעשועים וריצוף הגומי המודרניים, צומחים עצי הפרדס המקורי של יואב דודזון, אחיה של פסיה ומראשוני הפרדסנים בראשון לציון. אחדים מהעצים זכו להגיע לגיל מופלג, שרק עצי הדר מעטים מגיעים אליו ויש כאלה שעוד לא נס ליחם והם ממשיכים לתת את פריים.

כתובת: רח' בלקינד 2.

אליהו ופסיה ויגודסקי

גן הברושים

ברוש מצוי

Cupressus sempervirens

שדרה קטנה ונאה של עצי ברוש ותיקים מעטרת את שוליו של גן הברושים. צמרותיהם מתנשאות לגובה שלוש קומות ויוצרות מסך ירוק מול חלונות דיירי הבניין הסמוך.

גן הברושים הוא מוותיקי הגנים בראשון לציון. בעבר היה הגן גדול הרבה יותר. הוא פיאר את חצרו של ד"ר חיים מאיר שטיין (1884–1960), שלמד רפואה בווינה ועבד שם עד שעלה לארץ בשנת 1920. כציוני פעיל, מזכיר לשכת קק"ל באוסטריה, נמנה עם משמר הכבוד ליד ארונו של הרצל בלילה שלפני קבורתו.
אנחנו לא יודעים מי רצח את חיים ארלוזורוב בחוף ימה של תל אביב (14 ביוני 1933), אבל יודעים שהיה זה ד"ר שטיין שניסה להציל את חייו על שולחן הניתוחים.
בשנת 1939 קבע ד"ר שטיין את ביתו בפאתי שכונת אברמוביץ. כגן חובב טיפח מאוד את גנו, שעורר עניין רב. היו בגן מפל מים שנשפך לאגם קטן וגשר נטוי מעליו. מסביב – מדשאות וערוגות פרחים שלא נראו בגינות אחרות. ותיקי ראשון לציון מספרים שבילדותם נהגו להסתנן לגן המסתורי כדי ליהנות ממראהו ולהשביע את סקרנותם.

ברושי בר ובני תרבות

הברושים שבגן הם עצים שענפיהם צמודים לגזע. אלה הם ברושים שטופחו ביד אדם מצורת הבר של הברוש המצוי, המתאפיין בענפים פרושים לרווחה. בישראל אין ברושי בר. כדי לראות ברושי בר, עצים מרהיבי עין ביופיים, יש להרחיק לקפריסין וליוון, או לירדן ולהרי צפון אפריקה. ברושי הבר הם עצים מאריכי ימים. בכרתים נמצאו ברושי בר שנדגמו בשיטות מדעיות ונמצאו בני יותר מ–900 שנה.
הברוש בן התרבות, כגון זה שצומח בגן הברושים, היה ידוע כבר בתקופה הרומית. העץ סימל באותם ימים אֵבֶל ונחשב עץ קדוש לשליטי השאול, לגורל ולאלות הזעם והנקמה. גופות המתים הונחו לפני הקבורה על ענפי ברוש, והאבלים נשאו גם הם ענפים של ברוש – סמל לאבלות וכבוד למת. ברוש מצוי הוא עץ מקובל לנטיעה גם בבתי העלמין בישראל.

כתובת: רחוב קק"ל 15.

מירה וזאב אביצור
בגן הברושים, שנות ה-50

העץ הניו זילנדי

שקמה

Ficus sycomorus

מה עניין שקמה אצל ניו זילנד? עץ שקמה מפואר, שכדאי לבקרו בזכות עצמו, יודע לספר את סיפור הקרב שהתחולל למרגלותיו במלחמת העולם הראשונה. לרובאים הרכובים הניו זילנדים שמור מקום של כבוד בעלילה.

כל מי שביקר בניו זילנד יודע לספר סיפורי נפלאות על הטבע המרהיב של מדינת האיים הזו. אלא מה? שקמים אין שם. מכיוון שכך, העניקה ראשון לציון לניו זילנדים עץ שקמה אחד במתנה ועשתה את המקום שבו היא צומחת אתר הנצחה לזכר הלוחמים הניו זילנדים, שלחמו ממש למרגלותיו במלחמת העולם הראשונה.

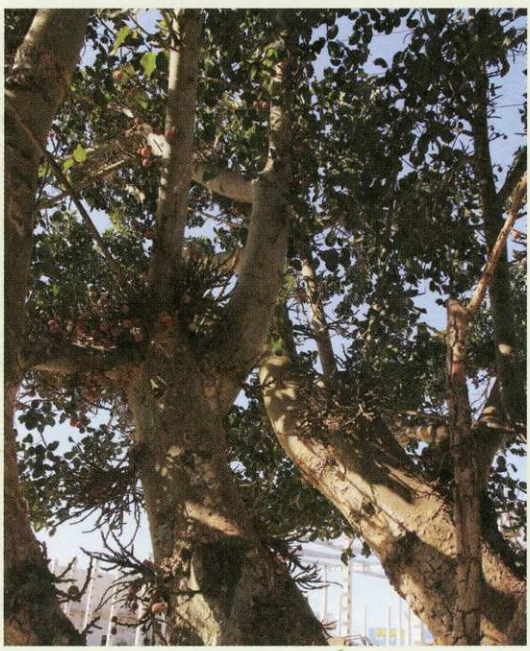
אפשר להבחין בשקמה מהכביש המוליך לפלמחים, אבל אנחנו נבקר אותה בביתה ממש. מרחבת החניה שליד צ'מפיון מוטורס מוליך שביל סלול קצר בין צמחי נוי אל במה מוגבהת ומרוצפת, מוקפת גדר ברזל. השקמה הקשישה הזו, שאת גילה לא ידענו, צומחת לפלא מתוך הבמה. יש לה גזע עבה ומרשים, וספק אם שלושה אנשים יכולים להקיפו (בואו לבקר ברביעיות). הגזע נראה כאילו הורכב מכמה גזעים, אך אנו חושדים שחלק מהם הם ראשיהם של שורשים גדולים שהתעבו ונחשפו במשך הזמן לאוויר העולם.

נוף העץ מרשים לא פחות. הוא בנוי כמה בדים חסונים, שפשוט תענוג ללטפם וללוות אותם במבט מהגזע עד למרום צמרתם, המתנשאת כעשרה מטרים מעל לבמה.

הכול כאן אומר ניו זילנד: שני תרנים נושאים דגלים – דגל ניו זילנד ודגל ישראל. שלט מספר את תולדות הקרב של מלחמת העולם הראשונה ובאריחי הקרמיקה שבצד קיר הבטון מוטבע צילום של פרש ניו זילנדי ממלחמת העולם הראשונה, רוכב על סוסו בציוד מלא. שימו לב לכובע רחב השוליים האופייני לפרשים הניו זילנדים ולדלי התלוי על צוואר הסוס, ששימש להגמעתו כאשר נמצאו מים, עניין שאינו מובן מאליו לפרש ששהה במדבר סיני ובנגב יותר משנה עד שהגיע לארץ המובטחת.

כתובת: רחבת חניה ליד צ'מפיון מוטורס, מרכז עסקים שורק. נוסעים לכיוון פלמחים (כביש 4311) ופונים ימינה ברחוב המדע. במעגל התנועה הראשון (לפני איקיאה) פונים שמאלה וחונים בקצה רחבת החניה של צ'מפיון מוטורוס.

השקמה מספרת על קרב עיון קרא

במלחמת העולם הראשונה יצא חיל המשלוח המצרי, בפיקודו של גנרל אלנבי, לכבוש את ארץ ישראל ואת סוריה מידי העות'מאנים הטורקים. החיל, שבראשו עמדה בריטניה, נקרא כך משום שיצא ממצרים. עם הכוחות הלוחמים בצד הבריטי נמנתה חטיבת הרובאים הרכובים הניו זילנדיים (NZMR).

למרגלות גוש החולות הענק שבמערבה של ראשון לציון, כקילומטר וחצי מצפון לעץ השקמה שלנו, בצבצו בעבר מימיהן של נביעות דלות, שנקראו עיון קרא (עינות הדלעת). על שם המעיינות האלה נקרא האזור כולו (כיום פארק המעיין בראשון לציון).

ליד המעיינות עברה הדרך הראשית מעזה ליפו והפרשים הניו זילנדים עברו בה ב–14 בנובמבר 1917, בדרכם לראשון לציון. כוחות גדולים של הצבא הטורקי נעו לקראתם כדי לחסום את דרכם.

הגדוד של ולינגטון, שהיה בחוד הכוח, נתקל במפתיע באש הטורקים ומצא את עצמו בעמדת נחיתות. באין ברירה הסתערו חלק מהלוחמים הניו זילנדים על התוקפים בכידונים שלופים ואחרים השיבו אש כשהם חשופים. הקרב התנהל כך במשך זמן מה, עד השעה ארבע אחר הצהריים. בשעה זו הסתערו הטורקים על הניו זילנדים ברובים מכודנים, תוך כדי השלכת רימונים. בקרב האכזרי, שהתנהל פנים אל פנים, יצאו הניו זילנדים וידם על העליונה. הטורקים נסוגו כשהם מותירים בשדה הקרב 162 הרוגים. הניו זילנדים איבדו 21 לוחמים.

באותו לילה נקברו ההרוגים הניו זילנדים באתר קבורה ארעי, לא הרחק מהשקמה. אנשי ראשון לציון הקיפו את אתר הקבורה בגדר כדי לכבד את זכר הלוחמים. מאוחר יותר הועברו הגופות לבית הקברות הצבאי הבריטי ברמלה. השקמה שלנו נותרה כאן כדי לספר את סיפורם.

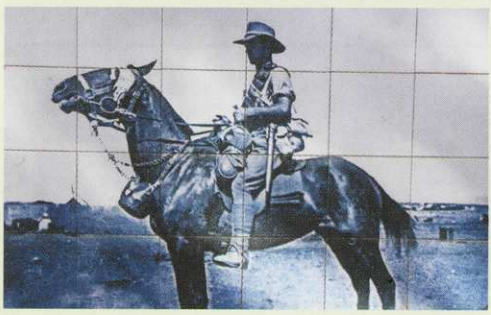

מצבון: "המושבה הראשון לציון" (1917) ונגיי המושבה דרכם זרמו כוחות הצבא התורכי להתקפת הנגד.
מצורף: "נביעות תמרה" (היום מושב נטעים) עליה נערכו מקלעניים תורכיים. נכבשה בהסתערות רכובה של רובאים מנדוד וולינגטון שיצאו מאזור מושב ביח עובד דהיום (2.5 ק"מ דרומה יותר).
מדרום: "רכס נביעות חשוף" (היום מושב גן שורק) עליו נערכו הרובאים של גדוד אוקלנד ומנעו הדפו גלי התקפות נגד תורכיות שיצאו מאזור זה.

פרש אוסטרלי עם ילדה בראשון לציון, 1918,
מאוסף Imperial War Museum London

פרש ניו זילנדי.
הצילום מוצג בקיר הזיכרון שליד השקמה

שורשים באוויר

פיקוס בנגלי

Ficus benghalensis

עץ מוזר למראה צומח בגינה הציבורית שבקרן הרחובות פיק"א ואליעזר בלבן. העץ איננו גדול יותר מעצי הסגלון והמכנף הנאה השגרתיים שלידו, אבל אי אפשר להתעלם מסבך הפתילים, המיתרים והחוטים שמשתלשלים מענפיו ארצה. זהו הפיקוס הבנגלי ואלה שורשי האוויר המפורסמים שלו.

פיקוס בנגלי צומח בר בהודו ובמזרח אסיה. בודהה, על פי המסורת ההודית, ישב בצל פיקוס בנגלי שישה ימים ושישה לילות עד שבבוקר השביעי הגיע לנירוואנה. העץ קדוש לדת ההינדו והוא הסמל הלאומי של הודו.

שורשי האוויר של הפיקוס חיוניים להישרדותו בטבע. העץ מתחיל את חייו כאפיפיט – צמח שצומח על עצים אחרים ולא על הקרקע. זוהי אסטרטגיה חכמה. לזרע שנובט על הקרקע ביערות הגשם האפלוליים יש רק סיכויים מעטים לשרוד.

לאחר הנביטה על עץ כלשהו נכנסים שורשי האוויר של הפיקוס הבנגלי לפעולה. הם צומחים, מלפפים את העץ הפונדקאי, מגבירים אט אט את הלחץ, חונקים אותו למוות ותופסים את מקומו. שורשי האוויר מסוגלים גם להשתרש בקרקע ובעזרתם יכול הפיקוס הבנגלי להשתלט על שטחים נרחבים. ניארכוס, האדמירל של אלכסנדר הגדול, מתאר עץ גדול שפגש בהודו ומציין שבצלו חסו 7,000 לוחמים. הפיקוס הבנגלי הגדול ביותר בישראל צומח במקווה ישראל, ליד ראשון לציון. העץ הזה משתרע על דונם שלם.

סיפור בלי זקן

מי שיעלה מעט ברחוב פיק"א יגלה במדרון הגבעה מגדל מים עגול. למרגלותיו שכן אזור התעשייה הישן של ראשון לציון, פרי יוזמה של בני העלייה החמישית (1930–1939). ביוזמת משפחות לפידות ויזרסקי נבנה מפעל הזכוכית "גביש", אריה ויינברג הקים את מפעל הגומי "גמיש" – ומשפחות פינק ואופיר את מפעל המזון והתבלינים "פיאו". מגדל המים שייך למפעל "אוקבה" – מפעל לסכיני גילוח שהקים בשנת 1934 יהושע אובסיי קלוצמן והעניק לרבים מגברי המזרח התיכון פנים חלקות למשעי. לימים שינה המפעל את שמו לשם שנשמע עדכני יותר – אדיסון – על שם אדי וסוניה, ילדיו של קלוצמן.

סכיני הגילוח של אוקבה, פרי טכנולוגיה ישנה, נעשו מפלדה דקיקה. כל סכין הספיק לגילוחים מעטים, בהנחה שלא החליד קודם. סכיני גילוח משוכללים יותר דחקו את הישנים. המפעל נסגר, ורוב אזור התעשייה הפך למתחם הצעירים – רובע הבילויים. רק מגדל המים ועצים גדולים של פיקוס השדרות במורד הגבעה נותרו מהימים הם, ציון הדרך בקורותיה של המושבה בדרכה להיות עיר ואם בישראל.

מפעל אוקבה בימיו היפים

מגדל המים

החורשה הירוקה

פיקוס השדרות

Ficus microcarpa

כעשרה עצי ענק צומחים בראש גבעה נמוכה, שנכללה בעבר באחוזתו של זוהרי אבו אל-ג'יבן. באחד מפרקי מלחמת העצמאות מצא המקום את עצמו, שלא בטובתו, חולש על נתיב התחבורה מתל אביב לראשון לציון.

בשנות ה-30 של המאה ה-20 גילו גנני הארץ את פיקוס השדרות וראו בו עץ שכולו כליל השלמות. ומדוע לא? זהו עץ חסון, לא מפונק, ירוק תמיד, צומח במהירות ומעניק צל רב. העץ נשתל בהמוניו בשדרות הערים ובגינות נוי. הפיקוסים הנהדרים שצומחים בנחלתו של זוהרי אבו אל-ג'יבן אכן יוצרים חורשה נפלאה, שקרני השמש אינם יכולים לה אפילו בצהרי יום קיץ חם.

זוהרי אבו אל-ג'יבן, בן למשפחה עשירה מיפו, היה עד מלחמת העצמאות בעל פרדסים ביפו ובבית דג'ן (בית דגן). בראשית שנות ה-30 החל לבנות בגבעה בית אחוזה בסגנון בתי הפרדס הגדולים שנהגו לבנות האפנדים הערבים. לאחר בניית השלד נמלך בדעתו וביקש לשנות את הבית לסגנון הבינלאומי. הוא גייס לשם כך את האדריכל הנודע ריכרד קאופמן, את המהנדס יצחק רפפורט ואת אדריכל הנוף יחיאל סגל. הצוות הזה הוציא מתחת ידיו את אחד הבתים היפים בארץ.

גם הגינה הייתה יפהפייה. ליד הפיקוסים נותרה בריכה מתומנת, שדופנותיה מעוטרים ברוזטות מגולפות. הבריכה התמלאה מבאר סמוכה וממנה, בין ערוגות פרחים ופינות ישיבה מקורות בפרגולות, יצאה תעלת מים שהובילה אל בריכת המפלים שבמדרון הצפוני.

כתובת: בית אבו ג'יבן נמצא בתחום מכון וולקני. אפשר להגיע אליו בדרך עפר היוצאת מתחנת הדלק פז - נחלת יהודה (כביש 412). נוסעים מהתחנה צפונה כ-250 מ' במקביל לכביש 412 ופונים שמאלה (מערבה). לאחר כ-600 מ' מגיעים לצומת (משמאל בית). פונים ימינה ולאחר כ-200 מ' רואים בית נטוש משמאל. מעט אחריו פונים ימינה ונוסעים כחצי קילומטר מזרחה לאורך שדרת ברושים. הדרך מתעקלת שמאלה ומגיעה לחורשה. מרחק הנסיעה הכולל כ-1.8 ק"מ. לאחר גשם הדרך עלולה להיות בוצית.

בית אבו ג'יבן

החורשה מספרת על דרך הביטחון

אבו ג'יבן קיים קשרי ידידות עם שכניו, הפרדסנים היהודים. בשנת 1938, בימי המרד הערבי הגדול, נאלץ לעזוב את ביתו משום שנסחט ללא סוף על ידי מנהיגי המרד.
כשפרצה מלחמת העצמאות, החלו הערבים לפגוע בתחבורה העברית. הכפר יאזור חסם את הדרך הראשית לירושלים ואת הצומת לנגב. הפתרון שנמצא היה דרך עוקפת יאזור, שנקראה דרך הביטחון. הדרך יצאה ממקוה ישראל, עברה דרך שכונת מולדת (חולון) לנחלת יהודה ומשם לראשון ציון. ליד נחלת יהודה חלש בית אבו ג'יבן על הדרך.
ב-11 בפברואר 1948 עלה אוטובוס של קואופרטיב דרום יהודה על מוקש שהונח בדרך הביטחון. מהפיצוץ נפצעו 28 איש, אחדים מהם קשה. האמבולנס שיצא מראשון לציון למקום ספג אש וגם אנשיו נפגעו.
בתגובה יצאה ב-26 בפברואר פלוגה ב' מגדוד 52 של חטיבת גבעתי לפוצץ את בית אבו ג'יבן, שממנו יצאו המפגעים. נראה כי הבית היה בנוי היטב. הלוחמים, בפיקודו של שלמה להט (ציץ'), לימים ראש עיריית תל אביב, הצליחו לפוצץ רק חלק ממנו ונאלצו להשלים את המלאכה כעבור 10 ימים.
אנדרטה לזכר המבצע ניצבת ליד חורשת הפיקוסים, על הריסות ביתו של אבו ג'יבאן.
שמואל גילר, שחקר את מבנה בית אבו ג'יבן וקורותיו, גילה שכחודש וחצי לאחר פיצוץ הבית הגיש אבו ג'יבאן תביעת פיצויים לסגן מושל רמלה על סכום של 36,000 לא"י. בנוסף לכך, הוא דרש 7,500 לא"י עבור שבעה מעובדי אחוזתו שנהרגו בפיצוץ ועבור אחד שנפצע. נראה כי תביעתו לא זכתה למענה. אבו ג'יבן עבר לביירות והמשיך שם בעסקיו.
עם כניעתה של יפו הערבית ב-13 במאי 1948, נטשו ערביי יאזור ובית דג'ן את כפריהם. מאז לא היה עוד צורך בדרך הביטחון והתחבורה הערבית שבה לכביש יפו-בית דג'ן.

בפקודת ג'מאל פשה

אקליפטוס המקור

Eucalyptus camaldulensis

עצי האקליפטוס המלווים את מדרון החול הארוך, מספרים על עוד צד בקורותיה של ראשון לציון – על מעיין שהיה ואיננו ועל שדות חול שאיימו לכסות את פרדסי המושבה.

קבוצת קנים ירוקים של הצמח עבקנה שכיח צומחת בצד פארק המעיין, למרגלות תלולית גבוהה וארוכה של חולות. זה הסימן היחיד שנותר מעיון קרא – המעיין המרופש שממנו שתו מייסדי ראשון לציון והשקו את הפרדס הראשון במושבה. גן המעיין הוא גינה ציבורית ארוכה ובה שולחנות פיקניק ומתקני כושר גופני. מעבר לרצועת החולות נוהמים מנועי המכוניות הנעות בכביש 4, בין אשדוד לתל אביב.

מדרון החול התלול מכוסה כולו עצי אקליפטוס. כדאי לעלות בו מעט ולהתבונן בהם. רוב העצים נראים חסרי גזע. גזעיהם נקברו תחת החול הנודד ורק ענפיהם – יפים, גדולים ומרשימים – מגיחים לאוויר העולם.

מייסדי ראשון לציון חששו מהחולות הנודדים, שזחלו לאט לאט ואיימו לכסות שטחים מעובדים. יום אחד נפלה לידיהם הזדמנות לעשות מעשה. היה זה כאשר המושל הטורקי ג'מאל פשה ביקר במושבה. הוא זכה לארוחה מפוארת בבית הפקידות וכטוב לבו ביין נענה לבקשת המארחים ומסר לידיהם את שטחי החולות כדי שאפשר יהיה לנטוע בהם עצים ולעצור את תנועתם.

וכה אמר ג'מאל פשה: "ראיתי את עבודת הנטיעות של 30 שנה בראשון לציון ובטוח אני שגם את החולות שנמצאים על חוף הים אפשר להביא למדרגה שכזאת. מצווה אני... לתת את השטח לאיכרי ראשון לציון כדי לנטוע בו יער... ומהיום והלאה שייכת האדמה להם ואין לאף אדם זר הרשות לעלות על האדמה הזאת".

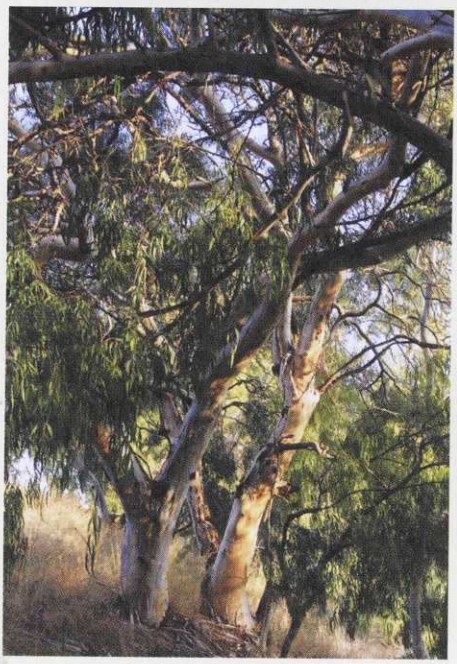
ועד המושבה דחה את הצעתו של אהרון אהרונסון לנטוע בחולות מטעי קיקיון. הם שמו את מבטחם באקליפטוס, עץ שהיה מוכר להם. הגנן המנוסה בנימין ילובסקי מנס ציונה יצר משתלה ונטע את האקליפטוסים בחולות, אך העצים לא נקלטו בשל מחסור במים, הדרושים לחיזוק השתילים לפחות בשנתם הראשונה. בשנות ה–20 וגם מאוחר יותר נטעה קק"ל אקליפטוסים בחולות ראשון לציון, ואנו משערים שאלה העצים שנראים כאן בימינו.

כתובת: גן המעיין, מצפון לשדרות בן גוריון 35.

אקליפטוסים בחולות, ליד עיין קרא, 1939 (ארכיון הצילומים של קק"ל)

השומר סאלח בן אהרון צדוק בחולות ראשון לציון

שקמה גודעה

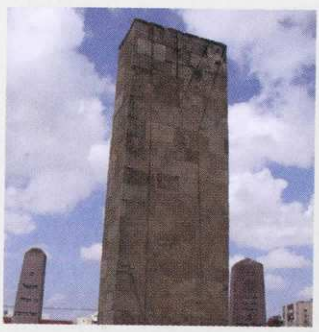
אנדרטה לשקמה

בבית הקברות הישן בראשון לציון טמונים מייסדי המושבה וראשוני העיר. מצבה אחת, שניצבת במקום הגבוה ביותר, מנציחה לא בן אנוש אלא עץ שהיה לסמל.

ג'ומיזת אל-עיון, השקמה של המעיינות, כך נקראה השקמה העבותה שצמחה בבדידות מזהרת בראש גבעת הכורכר. אל העץ הזה, תמרור ברור בנוף, נשא את עיניו כל הלך שביקש להגיע אל ראשון לציון בטרם הפכה לעיר. תחת ענפי השקמה הזו נישאו הביל"ויים חיים חיסין ופאני פריזר בשנת 1883. כאן גם גמרו אומר לייסד בשנת 1889 את קרן קימת של ראשון לציון, 12 שנים לפני ייסודה של קרן קימת לישראל.
בצל השקמה הזו בילו תשעה מתוך עשרת המייסדים של ראשון לציון את לילם הראשון באדמתם. זלמן דוד לבונטין, ראש ועד המייסדים, התעכב מעט ביפו. שאר בני החבורה יצאו לפניו והלכו בעקבות הגמלים והפרדים שנשאו את כבודתם. רגליהם נשאו אותם, כדרך כל מי שמבקש אחיזה בנוף לא מוכר, אל עץ השקמה. לבונטין הגיע מאוחר יותר אל הגבעה שבה נמצא כיום בית הכנסת הגדול, תמה וחושש לגורל רעיו. בבוקר, לאחר ליל חרדות, נפגשו כל בני החבורה ותקעו את היתדות הראשונות לבניין ראשון לציון.
... ובבוא יומם של אותם מייסדים, נאספו אל אדמתם בצל אותה שקמה, איש אחר איש, אישה אחר אישה, עד אשר בא גם יומה של השקמה. אנשי ראשון לציון כיבדו את זכרה במצבה – עמוד רחב, בנוי אבני כורכר מסותתות, גבוה יותר מכל שאר המצבות בבית העלמין...

כתובת: בית העלמין הישן, רחוב ד"ר יוסף בורג. הולכים למצבה הגבוהה ביותר בגבעה הגבוהה ביותר בבית הקברות, ליד עצי הברוש.

השקמה בבית הקברות בשנותיה האחרונות

על עצים ומורשת

מוזאון ראשון לציון

מוזאון ראשון לציון מטפח את האתרים המספרים את מורשת העיר. עם המבנים והאתרים של הראשונים נמנים גם העצים הוותיקים, המלווים את המושבה מימיה הראשונים עד ימינו אלה. אחד מהם – תות לבן (Morus alba) – צומח במתחם המוזאון. לידו צומח פיקוס קדוש גדול (Ficus religiosa).

המוזאון נמצא בכיכר המייסדים, שבה תקעו ראשוני המושבה יתד בט"ו באב תרמ"ב (31 ביולי 1882). הוא שוכן במבנים היסטוריים מראשית המושבה, שמספרים את סיפורה של ראשון לציון כמעצבת סמלי הלאום וכמבשרת את תקומתה של מדינת ישראל. הדגל, ההמנון הלאומי וחידוש השפה העברית – כולם נולדו כאן: "כי ראשון לציון הנה הנם ולירושלים מבשר אתן..." (ישעיהו מ"א, כ"ז).

בביקור במוזאון יובילו אתכם מדריכי המוזאון אל ימי ראשית המושבה. בכיתה היסטורית תגלו כיצד למדו לראשונה את כל המקצועות בשפה העברית, תבקרו במרתף שבו התגורר משורר "התקוה" נפתלי הרץ אימבר ותתרשמו מבית מייסדים.

עוד במוזאון: התצוגות "אופנה של פעם" ובעלי מלאכה שנעלמו מהנוף, ביקור בבית הכנסת הגדול וחיזיון אור–קולי מרגש בבאר המושבה, שבה נמצא לראשונה מקור מים חיים.

תפילת האילן
המנון רשות שמורות הטבע של מרזמביק

אֲנִי הַמַּסִיק בַּקָּרָה אֶת בֵּיתְךָ
וְאֲנִי אֲבוּקָה בְּלֵילוֹת חֲשֵׁכָה
וְאֲנִי הוּא הַצֵּל בְּיוֹם קַיִץ לוֹהֵט
וַאֲנִי הַמִּשְׁעָן לְיָשִׁישׁ הַצוֹעֵד.

וְאֲנִי הַמֵּנִיב אֶת הַפְּרִי הַמְּבֹחָר
לְמַעַן תַּרְוֶה אֶת גְּרוֹנְךָ הַנִּחָר
וּבְצֵאתְךָ לְפַרְנֵס מִשְׁפָּחָה מְחַכָּה
אֲנִי חֵץ וְקֶשֶׁת וַאֲנִי הַחַכָּה.

כִּי אֲנִי הַקּוֹרָה שֶׁהֵקִימָה בַּקְתָּה
וְאֲנִי הַשֻּׁלְחָן וַאֲנִי הַמִּטָּה
וְאֲנִי הַסַּף וַאֲנִי הַמַּשְׁקוֹף
וַאֲנִי הַיְּדִית שֶׁהָפְכָה לַמָּנוֹף
וַאֲנִי הַגַּלְגַּל וַאֲנִי הַקָּרוֹן
וַאֲנִי הָאָרוֹן לְמַסָּע אַחֲרוֹן.

מְשׁוּם כָּךְ, אֲדוֹנִי הָעוֹבֵר וְהַשָּׁב,
אל תִּפְגַּע בִּי לַשָּׁוְא,
אל תִּפְגַּע בִּי לַשָּׁוְא!

קרן קימת לישראל
רח' קק"ל 1 ירושלים, 1-800-350-550 מוקד קק"ל
www.kkl.org.il

עיריית ראשון לציון - אגף קיימות סביבה ובריאות
רח' הרצל 82, טל. 03-9547751
www.rishonlezion.muni.il

מוזאון ראשון לציון
רח' אחד העם 2, טל. 03-9598862, 03-9598890
www.rishonlezion-museum.org.il

ראשון לציון
אתם במרכז